

İDİL BOYU TATARLARINDA NEVRUZ BAYRAMI

The Nauruz Bairam among Tatar People in the Idil Region

Doç. Dr. Ramile YARULLINA*

ÖZET

Uzun yıllardır birçok ülkede kutlanan Nevruz Bayramı İdil boyu Tatarlarında da bütün yönleriyle kutlanmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle, Nevruz Bayramına ilişkin kısa tarihi bilgi verilecek ardından İdil boyu Tatarları arasında Nevruz'un nasıl kutlandığı anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Nevruz Bayramı, İdil Boyu Tatarları, geleneksel kutlama biçimleri.

ABSTRACT

The Nauruz Bairam which has been celebrated by many nations for centuries is also traditionally celebrated by Tatar People in the Idil region. In this paper, firstly brief historical information about Nauruz Bairam will be given then the ways how Nauruz Bairam is celebrated among Tatar people in the Idil region will be presented in detail.

Key Words

Nauruz Bairam, Tatar People in the Idil region, the traditional celebration forms.

Uzun yıllardır birçok ülkede yaygınlaşmış olan Nevruz bayramı İdil boyu Tatarlarında da bütün yönleriyle kutlanmıştır. Bu konu hakkında çeşitli kaynaklara ve bugüne kadar korunmuş geleneksel türkülere dayanarak fikir yürütülebilir. Ünlü tarihçi Şihabetdin Mercani 19. yüzyılda yazdığı "Mustafadu'l-ahbar" adlı kitabında Bulgarlar devrinde yazılmış eski eserler arasında "Nevruz beyitleri" adlı eseri anar. Bu esere dayanarak yazar, geçmiş zamanlarda Nevruz bayramının nasıl yapıldığı hakkında da bilgi verir. O şöyle söylemektedir: "Bundan 150 sene önce, mart ayında büyük bir kızak hazırlayıp, kırk elli kişi toplanır ve köyün bir başından öteki başına kadar Nevruz deyip yürürlermiş." Ş. Mercani bu bayramın bütün köylerde de yapılmasına dikkat çekmektedir.

Bulgar devrinde, gerçekten de, Nevruz bayramını uygun zamanına ve şartlarına denk getirmek için şiirler, beyitler söylenmiş, o şiir ve beyitlerin çoğu bizim zamanımıza gelip ulaşmıştır.

Ülkemizin köylerinde Nevruz bayramının beyitlerinin kaydedildiği el yazma-

sı kitaplar vardır ve "Nevruznameler" in yazıldığı Nevruz direkleri bulunur. Onlardan Nevruz bayramının eskiden bizde kimler tarafından ve ne şekilde bayram edildiği hakkında bilgi bulmak mümkündür. Eski zamanlarda Nevruz ayı yani bahar gelince gençler ve öğrenciler, ev ev dolaşır, ev sahiplerini ilkbaharın gelmesi nedeniyle kutlamış, türkü söyleyip, şiir okumuş, iyi dilekler dilemişlerdir.

Aç kapını giriyoruz,
Nevruz deyip geliyoruz,
Hayır duası ederiz,
Yemek ikramı bekleriz.
Nevruz kutlu olsun.

Sonrasında para veya et, yağ, yumurta, un, bal gibi erzaklar isterlermiş. Onlar, topladıkları erzakla bayram ziyafeti düzenler, sonra ilgi çekici gösteriler yaparlarmış. Kutlama ve dilekler bir karış boyundaki uzun kâğıt kurdelelere tüyden kalem ile kenarlarına güzel bir süs işlenip yazılmış. Bu kâğıt, boyanıp süslenen direğe yapıştırılır dolaştırılmış. Direğin iki ucuna boyuna asmak için ip bağlarmış. Bu tip yazmaları bilimde "Nevruz direği" olarak ifade ederler. Nev-

* Rusya Fed./ Tataristan/ Kazan Pedagoji Devlet Üniv. Öğretim Üyesi - Tataristan. ramile@inbox.ru

ruz direkleri Kazan'ın çevre köylerinde bulunur. Onların bir örneği Tataristan Devlet Müzesinde, ikincisi ise G. İbrahimov Dil, Edebiyat, Sanat Enstitüsü'nde korunmaktadır.

Nevruz ayında okunan şiir parçaları halk arasında epeyce yayılmış durumdadır. Onların sürekli işlenip düzenlenmesiyle, 19. yüzyılda "Nevruz Destanı" denilmesi mümkün olan bir eser ortaya çıkmıştır.

Bu "Kitab-ı Kıssa-yı Nevruz" adıyla 1896 yılında Kazan'da müstakil bir kitap olarak basılmıştır. Kitabın konusu kısaca şöyledir: Bir adamın iki kızı erkek kıyafeti giyip medreseye okumaya giderler. Kızlar yedi yıl boyunca okurlar, onların kız çocuğu olduğunu hiç kimse anlamaz. Yedi yıldan sonra kızların sırrı ortaya çıkar ve bunlar medreseden kaçmaya mecbur olurlar. Memleketlerine dönerken kızlar, vardıkları her köyde kendilerine adanmış "Nevruz beyitini" söylerler. Bu iki kız vakasını öğrenciler Nevruz günlerinde seyerek okumuş olmalı. Neden denilirse, adı geçen kıssada bu durum sıradan bir Nevruz beyiti ile örülmüştür:

Ahmet beyin kızı var
Gelirim diye sözü var
Söylendiğinde kendi var
Nevruz kutlu olsun
İki güzel kızı var
Bize faydalı sözü var
Vermeye hediyesi var
Nevruz kutlu olsun

Hem bayramın hem de onunla ilgili geleneğin söylenegeldiği türkü ve dörtlüklerin asıl anlamı yalnızca Nevruz değil, ilkbaharın gelişini de kutlamaktır. Bazı metinler bunu gösterir:

Kış gitti yaz geldi
Ördek ile kaz geldi
Bülbül gibi ses geldi
Nevruz kutlu olsun

Yukarıda zikredilen bayramlarda söylenen türkü ve dörtlüklerin ikinci teması, bu olaylar sırasında kız gözlemek-

tir. "Kutlu olsun ilkbahar" diye adlandırılan dörtlükte:

Öfkelenme bizlere,
Diyelim doğrusunu sizlere,
Biz geldik kız gözlemeye
Kutlu olsun bahar!
şeklinde söylenir.

Nevruz her şeyden önce gençlerin bayramıdır. Bayram olunca türlü oyun ve eğlence vasıtaları bulunmuştur. Demek ki gençlik ve bahar bayramı olan Nevruz yalnızca bir gelenek bayramı değil, baharı karşılamakla beraber aynı zamanda bir türkü söyleme, eğlenme, oyun, gülme bayramıdır:

Kızlar kızlar dinleyin
Nevruz geldi oynayın,
Sucuk, yumurta, kaymak, yağ
Hazırlayalım biz haydi,
Nevruz Nevruz!

Nevruz'u kutlayıp, köyden köye dolaşan öğrenciler "çip çip (bili bili)" deyip, insanlara ilkbaharda civcivlerinin çok olmasını dilemişler ve bunun için ev sahiplerinden yumurta istemişler.

Bili bili güzelsik
Yumurtası yukarıcık
Ak tavuk gök tavuk
Allah versin çok tavuk

Böyle söylemenin ve yumurta istemenin de bir sırrı vardır. Çünkü eski inanışlara göre, yumurta, zenginlik ve de ailenin sağ salım yaşayıp gelecek günlerde çoğalmasının sembolü olmuştur. Uzun zamanlar insanlar dünyanın bir yumurtadan yaratıldığını düşünmüşlerdir. Aynı zamanda "bili bili" diyen gençlere bir hediye vermek de bu törenin bir şartı olmuştur: Gençlerin söylediği sözlerin mucizeli gücüne yaşlılar, hiç şüphesiz inanmışlardır. Bunu unutmuyarak gençler, kendi dörtlüklerinde, hatta ev sahibini bile uyarılmışlardır.

Gıt gıt ak tavuk
Folluğa bırakır ak tavuk
Nine dede evde mi?
Bir yumurta verir mi?
Demirciye giderim,
Demir tokmak alırım,
Vurup başını yararım.

Çok evvelki zamana gelirsek, ilkbahar bayramının gelmesi eski inanışlarda bitki tanrılarının, daha da eski çağlarda ise bitkilerin kışın ölüp, ilkbaharda yeniden dirilişi hakkındaki mitler ile ilgilidir. Yani 21 Mart, tabiat dünyasının dirilişini kutlamak üzere insanlık tarihindeki en eski adetlerden birisidir.

Tatarlar arasında Nevruz bayramı XVIII. belki de XIX. yüzyıl ortalarına kadar yaşamıştır. Hatta bazı bilgilere göre Nevruz 1917 Ekim devrimine kadar devam eder. Böyle olduğu halde o halk bayramı şeklini almamış, Nevruz söyleyip gezmeler her köyde olmamıştır. Bunun sebebi, yeni yılı mart ayından başlayarak idrak etme âdetinin önemini yitirmesidir. Çünkü Kazan Hanlığı Rus devletine tâbi olduktan sonra yılbaşını Hıristiyan takvimine göre 1 Ocak'a döndürürler. Fakat dini bayramları şu ana kadar İslam takvimine göre belirleme devam etmiştir. Sovyet döneminde ise bu bayram tamamen unutulmaya başlar. Sadece bazı yaşlıların gönlünde Nevruz'un özel türküleri, şiirleri ve kutlanma şekilleri hakkındaki özel malumatlar korunmuştur. Şunu da akılda tutmak gerekir: Bizim taraflarda ilkbahar çok geç gelir. İlk damlalar ilkbaharın başlamasının işaretidir, fakat bayram yapmak için henüz çok erken, hava soğuk ve kirlidir. Gerçek manasında halk bayramı için açık bir meydan, şüphesiz toprak kuruyup oturmaya, yeşil otlar görünmeye başlayınca çok uygundur. Buna göre başka halkların Nevruzları gibi, bizde de adeta şimdi ilkbahardaki ekin ekmeye çıkma öncesi geçirilen bayram olan "Saban Toyu" vardır.

Elbette Nevruz bayramının unutulmuşu milli medeni çehremizin yok olmaya başlayışının da bir işareti idi. İlkbaharın gelmeye başlamasıyla Tatar halkı mutlulukla "Rus kışını uğurlamak" ile meşgul oldu. Son on beş yılda Nevruz bayramının belirlenip kutlanmaya başlanması hafızaları, inancı yeniledi, kendimizin bir doğu halkı olduğunu yeniden akla getirmek gerekmektedir. Şu an resmi şekilde olmasa da 21 Mart'ta yeni yılın gelişini

kutlamak bir adet halini almaya başlamıştır. Yalnız burada, eski ve geleneksel Nevruz bayramının yeniden doğup, halka yayılması hususundan söz etmiyoruz. Burada, sadece, eski Nevruzun bazı dış ve eski beraberliğe ya da mitolojiye, şiirsel sözün mucizeli mistik gücüne güvenmekle hiçbir ilgisi olmayan yönleri hakkında konuşulmaktadır. Açık konuşmak gerekirse bu çağımızın taleplerine göre doğan yeni bayramlar için, onun otoritesini biraz yükseltmek adına eski törede olan bayramın ismini teklif etmezdik. Bunun yapılmasıyla halk arasındaki eski geleneğin yalnızca ismi korunmuş olur.

Tataristan'da 1989 yılından sonra tekrar canlandırılan bayramın kutlanış şekline göz atalım. Kazan şehrinde Nevruz bayramı Kazansu nehri kıyısındaki meydana 21 Mart'ta yapılır. İzleyiciler ve başkent konukları ile dolan meydan güzelleştirilip süslenir. Gelenleri ünlü akordeoncuların yanık türküleri karşılar. Birkaç yerde halkalar oluşturularak katılımcılar oynarlar, şarkı söylerler, *eylen beylen* (çocuk oyunu) oynarlar. Midilli atının koşulduğu süslü arabalarda küçücük çocuklar dolaşırlar. Kremlin'in saati üçü vurduğunda tiyatrocular, ellerine güneşli sopasını almış Dost Dede ile vezirlerin taşıdığı yumuşak ipek beşikteki güzel kız Nevruz sahnesini oynarlar. Onlar izleyicileri yeni yılın, Nevruz'un gelmesi dolayısıyla candan kutlarlar. Sahnede tiyatrolaştırılan güzel bir temsil gösterilir. Çeşitli halk temsilcilerinin katıldığı bu bayram iki dilde (hem Rusça hem Tatarca) yapılır. Gelenler büyük kazanda pişirilmiş bayram ikramı olan pilav ile ağırlanır.

Mevsimin süsleri ile bezenmiş Nevruz İdil boyuna da ilkbaharın ayak basışını hatırlatmakla beraber, bizde milli ruhu, unutulmuş tarihi de hatıra getirmiş olur.